

MAŽVYDO LOTYNIŠKŲJŲ RAŠTŲ KALBA

Bendras visų humanistų troškimas buvo atstatyti tikrąsias, klasikinės lotynų kalbos formas ir suteikti savo raštams tikros lotynų kalbos pobūdį – „lotynišką koloritą“ (*colorem latinum*). Siekdami tokio lotyniško kolorito, humanistai turėjo ilgai kovoti su Viduramžiais gerokai pakeistu ir suprastintu lotynų kalbos stiliumi. Todėl tomis kalbos formomis taip pat pasireiškė bendroji klasinė bei ideologinė kova.

Ciceroniška lotynų kalba, kurią humanistai laikė aukščiausiu savo kalbos tikslu, sintaksės atžvilgiu yra gana laisva. Ji leidžia bet kurią sakinio dalį pastatyti sakinio pradžioje, kaip patinka tvarkyti kitas sakinio dalis. Šitaip laisvai derindamas žodžius, rašytojas ar kalbėtojas galėjo pasiekti tikslesnį poetinį bei oratorinį efektą, nes susidarydavo įvairios galimybės kaitalioti sakinio loginį kirtį bei intonaciją. Bet ir šioje sudėtingoje ir kartu paprastesnėje kalboje nusistovėjo tam tikra tvarka, nuo kurios paprastai nebuvo daug nutolstama, būtent pirmiausia eina veiksnys, paskui antrininkės sakinio dalys su visais joms priklausančiais žodžiais, o sakinio gale – tarinys. Taip sakinyms gaudavo tam tikrą, kaip pasakytume, apvalią formą.

Mažvydo lotyniškiesiems raštams tokia tendencija irgi nesvetima, pavyzdžiui: *Quidam nimis arctis limitibus scripturae sacrae possessionem includunt, dum eam sola sacerdotum familia terminant, plebe interim exterminata...; Hac ratione non modo mentem iuventutis in Ecclesia stantis, sed etiam adultiorum animos invitabitis motusque spirituales in cordibus eorum excitabitis...; Aliqui vero prae luto aut frigore ad contiones venire recusant. Reliqui porro [...] domi otioso delitescunt* ir t. t. (čia ir toliau pabraukta mano – M. R.).

Su minėtu klasikinės lotynų kalbos reikalavimu siejasi ir kitas, kad tokiuose sakiniuose, kuriais norima išreikšti gyvą jausmą arba reikšmingą mintį, jausmingasis bei patetinis žodis statomas sakinio pradžioje, o reikšmingasis – sakinio gale. Tokių pavyzdžių randame ir Mažvydo lotyniškuosiuose raštuose. Norėdamas iškilmingai pabrėžti faktą, kad išleidžia ir perduoda į pastorių rankas giesmyną lietuvių kalba, jis sušunka: *En tradimus sermone nostro ad manus vestras, Reverendi viri, in publicum Ecclesiarum usum Spirituales et easque quidem selectas cantilenas...; Sunt, qui Percuno vota faciunt...* O kad pabrėžtų pastorių pareigas, Mažvydas į priekį iškelia „jums“: *Vobisque pro singulis magnam in extremo iudicio dicendi coronam restare... vobis populus fecit otium...* Siekdamas tam tikro retorinio efekto, laiškų autorius dažniausiai vartoja ilgus ir sudėtingus sakinius: *Cum ingens comminatio, Illustrissime Princeps ac clementissime Domine, somnilentis negligentibusve pastoribus animarum apud Ezechielem prophetam expressa ostendatur hac sententia: Sanguinem autem eius de manu tua requiram, tum animum et mentem meam terrendo sic componit, ut munus meum diligenter obeam, quandoquidem in numero pastorum, vocante et favente primum Deo, patre caelesti, tandem tua Illustrissima Celsitudine constitutus sim.* Jame yra net trijų laipsnių priežasties, išeities, būdo šalutinių sakinių su įterptiniu sakiniu. Tačiau ir tų netrumpų sakinių rašytojas nepalieka vienu, o juos sujungia. Geresni lotynų kalbos stilistai reikalavė laikytis taisyklės, kad nė vienas sakinyms nebūtų susietas su

kitu sakiniu. Taip sakiniai bei periodai pasidarydavo lyg vienos grandinės dalys. Siekiant išvengti monotonijos, sakiniai būdavo jungiami įvairiais jungtukais: *et, autem, enim, vero* ir kt. Taip daro ir Mažvydas: *Secundo, sunt quidem [...] qui abstinent ab usu [...] Addo etiam hoc, quod territabam eos [...] Verum illi neque privatas neque publicas monitiones suscipiunt [...] Et quod dictu est horrendum [...] Sunt praeterea [...] plurimae personae [...] quae [...] nedum catechismi doctrinam teneant [...] Dum vero interrogatur [...] ir t. t.* Tokios ilgos sakinių jungtys Mažvydo lotyniškiesiems raštams suteikia pakilią intonaciją ir sustiprina jų retoriškumą. Prie to prisideda ir iškilmingi kreipiniai *Illustrissime ac Clementissime Princeps, Reverendi pastores*, be to, tiesioginė kalba, kuri pateikiama viename laiške: *Alii iuventute excusant se inquietas: „luvenis sum, non possum discere, verum cum virilem aetatem ducam, tum discam“; Alii rusticis laboribus sese excusant dicentes: „Plus mihi diu noctuque curae est cum agricultura mea ac domesticis laboribus meis, quam cum oratione dominica articulisque fidei“.*

Akademikas Mykolaitis, nagrinėdamas lietuviškus Mažvydo raštus ir visų pirma „Knygieles pačias byla“, iškelia tai, kad ji parašyta aukštu retoriniu stiliumi, kad autorius mėgsta jungtukus *ir, taip, jei, bet, kurs* ir pan.¹ Tokios tendencijos, kaip ką tik matėme, Mažvydas laikosi ir lotyniškuosiuose raštuose. Be to, Mykolaitis nustatė ir lietuviškųjų raštų retoriškumo pobūdį, būtent Mažvydo retorika yra emocinė, bet ne *vaizdinga*. Tai reiškia, kad jis savo kalbai ieško ne tiek poetinių vaizdų, kiek vadinamųjų aukštųjų pasakymų: hiperbolių, superlatyviinių formų. Tai visiškai tinka apibūdinti ir lotyniškiesiems Mažvydo raštams. Jis dažnai vartoja tokius pasakymus: *ingens comminatio, gravissima comminatio, tum ipsi ne syllabam quidem unicam sciunt proferre, obstinata malitia, videtur deus se omnino velle exigere gravissimas poenas, ne condemner negligentiae vitii teterrimi* ir t. t. Tą patį retoriškumą bei oratorinį primygtinumą išreiškia Mažvydo ir lietuviškuosiuose, ir lotyniškuosiuose raštuose vartojami sustiprinti dvinariai posakiai: *somnilentis negligentibusve pastoribus, in caecitatem et obdurationem ruunt, tam duram et intractabilem malitiam eorum, horrenda malitia superstitione, festa eadem colunt et observant, ut abhorter et avocem, obsecrare et obtestari* ir t. t.

Noras hiperbolizuoti kalbos priemonėmis ir taip geriau įtikinti skaitytoją pastebimas visuose jo raštuose. Tai matome ir poetinėje lietuviškoje „Knygieles pačias byla“ prakalboje, skatinančioje dieną ir naktį, kaip Horacijus, laikyti knygą prie savęs, nuolat mokytis ir šviestis.

Nėra abejonės, kad visas šias stilistines priemones į lietuvių kalbą Mažvydas perkėlė iš lotynų kalbos, kurią jis labai gerai mokėjo ir buvo įpratęs vartoti. Sunku pasakyti, ar atitinkamą Horacijaus *Poetikos* vietą Mažvydas turėjo galvoje „Knygieles pačias byla“ prakalboje, sakydamas, jog reikia šviestis. Galėjo būti ir taip. Bet veikiausiai tokie humanistiniame pasaulyje nuolat vartojami posakiai jam į galvą atėjo savaime, ir čia atsitiko taip pat, kaip ir tuo atveju, kai jis, versdamas į lietuvių kalbą Georgo Sauromanno *Parvus catechismus pro pueris in schola*, perkėlė digrafus *ae, oe*, kurie būdingi lotynų, bet ne lietuvių kalbai. Bet kai kur matyti ir sąmoningas noras lotyninti, būtent tuo atveju, kai jis verčia iš vokiečių kalbos. Ten, kur Liuteris (Luther) ar kiti vokiečių Reformacijos rašytojai lotyniškus pavadinimus išverčia į vokiečių kalbą, Mažvydas stengiasi pateikti ne vokišką, o tik lotynišką pavadinimą², tuo lyg pabrėždamas norą išaukštinti lotynų kalbą, nepavartoti vokiečių kalbos.

Iš viso to matome, kad Mažvydas lotynų kalbą labai vertino, ją gerai mokėjo ir, kaip ir visi humanistai, stengėsi suteikti savo raštų kalbai lotynišką „koloritą“, visų pirma atkurti ciceronišką

¹ Žr. V. Mykolaitis, „Literatūriniai elementai Mažvydo ir jo amžininkų raštuose“, in: *Senoji lietuviška knyga*, p. 148, 156, 158.

² Plg. J. Gerullis, *Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams*, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1922, p. XXII–XXIII.

stilių. Kaip tik dėl to Mažvydo lotyniškieji raštai vertintini ne tik kaip dalykiniai, bet ir kaip literatūriniai reiškiniai, susiję su visa Reformacijos propaganda ir epistolografija, kuri taip labai buvo įsivyravusi to meto literatūros gyvenime.

Mažvydo ir kitų autorių, pavyzdžiui, Kulviečio ir Rapolionio, laiškuose rasime daug bendra. Juose, kaip ir Mažvydo lotyniškuosiuose raštuose, yra kai kurių senosios, religinės terminologijos liekanų, bet apskritai jų kalba yra klasikinio pobūdžio, rūpestingai apdorota ir rodanti autorių gerą humanistinį pasirengimą³. Gal tik minėtu retoriškumu Mažvydo kalba šiek tiek skiriasi nuo šių savo pirmtakų ir labiau priartėja prie Mykolo Lietuvosio traktato *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* kalbos pobūdžio.

Baigiant šį skyrelį, dar reikia atkreipti dėmesį į Mažvydo laiškų kompoziciją, kuri irgi rodo autoriaus pastangas suteikti laiškam literatūrinę formą. Jo laiškas sudarytas iš trijų dalių. Pirmoje dalyje aptariamas laiško tikslas, kaip išeities punktą pateikiant tam tikrą valdžios ar Biblijos reikalavimą. Po šios dalies dedukciniu būdu pereinama prie dėstymo, kur pateikiami pradžioje iškeltam principui prieštaraujantys ar jį paremiantys faktai. Pagaliau trečiojoje dalyje duodami pasiūlymai bei daromos išvados. Tai nesudėtinga kompozicija, bet ji rodo, jog Mažvydo laišakai yra ne palaidos pastabos, o vienos minties sujungtas literatūros reiškiny.

Marcelinas Ročka, *Rinktiniai raštai. Senoji Lietuvos literatūra*, XI knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 122–127.

³ Jų laiškus išspausdino P. Tschackert, *Urkundenbuch*, Bd. 3, Leipzig, 1980, p. 54–57, 91–92; laiškus išvertė Benediktas Kazlauskas, žr. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha*, red. Kostas Korsakas ir Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 476–478, 481–482.